

GÖÇ YAŞANTISI ÇERÇEVESİNDE ÇOCUKTA PSİKOSOSYAL UYUM SÜRECİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Selin Cennet GÜLMEZ¹, Ahu ÖZTÜRK²

Öz

Alanyazında sıkça belirtilen biçimiyle göç, köklü bir yer değiştirmedir. Bununla birlikte, göçün sadece olumsuz etkilerine odaklanmak ve bu etkilerin kaynağı olarak göçmen bireyin kendisini göstermek maalesef göç olgusunu basite indirgemektedir. Yol açabileceği psikolojik sorunlara rağmen göç aynı zamanda öncüllerine, birey için bir fırsatlar ortamı olma, olumlu etkiler oluşturma ve güçlendirme potansiyeli de taşımaktadır. Göçün bu olumlu nitelikteki çıktılara dair sorular ve dolayısıyla kanıtlar araştırmalarda ihmal edilebilmektedir. Bu çalışma, çocukların dolaylı olarak ya da kendi yaşantıları içinde doğrudan deneyimledikleri göç olgusunun psikososyal etkilerini tarafsız ve gelişimsel bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle göç türleri tanıtılmış, Türkiye’de göç olgusunun anlamı, motivasyonu, yönü, temel etkenleri belirtilmiştir. Göçün gelişen birey üzerindeki psikolojik ve fizyolojik nitelikli olumsuz etkilerine dair temel bazı kanıtların yanı sıra, göçmenin uyumunda olumlu sonuçlara odaklanan psikolojik sağlamlık çalışmalarına da yer verilmiştir. Göçmen çocuğun başarısız uyumunun bir göstergesi olduğu iddia edilen fakat esasen zorlayıcı yaşam koşullarının çocuğu toplum dışına itmesinin bir sonucu olan suçta ise özel bir bölüm ayrılmıştır. Sonuç olarak çocuklar için göç deneyimini, alternatif psikososyal çıktılara yol açan bir biçimde ve daha geniş ekolojik bağlamda düşünmenin önemine dair somut bazı fikir ve önerilerin inşasına çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Göç, Çocuk, Uyum Süreci, Psikolojik Sağlamlık, Suça İtilme

¹ Psikolog, e-posta : selincennetgulmez@yandex.com

² Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, e-posta : ozturka@uludag.edu.tr

AN INVESTIGATION OF THE PSYCHOSOCIAL ADAPTATION AMONG CHILDREN FROM THE FRAMEWORK OF MIGRATION

Abstract

Migration, as often mentioned in literature, is a radical change of the rooted place. However, focusing only on psychosocial adversities and pointing the migrants as a source of these influences, unfortunately degrades the effects of migration. Despite the psychological problems that migration may lead, it also carries a potential to create opportunities, positive effects and empowerment for the migrant. However questions about these positive outcomes and therefore evidence can be neglected in research. This study aims to discuss the psychosocial effects of immigration, which either children experience indirectly or directly in their own lives, from an objective and developmental point of view. For this purpose first we introduce types of migration and define the meaning, motivation, direction and the key factors of migration in Turkey. In addition to some basic evidence of adverse psychological and physiological effects to the immigrant individual, we also covered psychological resiliency studies in order to focus on the positive adaptation process of migrants. Involvement in crime, which has been claimed as an indicator of maladaptation in migrant children, indeed arise as the challenging conditions push children out of the community, devoted a special section. In the conclusion, some concrete ideas and suggestions on the importance of thinking immigration experience for children as giving pathways to alternative psychosocial outcomes and in the wider ecological context will be cultivated.

Keywords: *Migration, Children, Adaptation Process, Psychological Resilience, Criminalization*

Giriş

Göç insanlık tarihi boyunca var olmuş ve çeşitli ihtiyaçlar dâhilinde de var olmaya devam edecek bir olgudur. Bireysel olmasının yanı sıra toplumsal anlamda pek çok değişikliği de beraberinde getiren göç sürecinin; göçmenin yaşamına sosyal, ekonomik ve psikolojik alanlarda etkilerinin olduğu öngörülmektedir. Bir göç hareketi sonrasında göçmenin gayri ihtiyari dâhil olduğu uyum süreci; göçmenin yeni kültürün talepleri doğrultusunda yaşamını revize etmesidir (Saygın ve Hasta, 2018). Uyum sürecinin başarısızlığı ise göçmen için yeni kültürün toplumsal düzenine ayak uyduramaması yani uyumsuzluğu meydana getirir. Türkiye’de göç ve psiko-sosyal uyum süreci konulu çalışmalar incelendiğinde, hemen hepsinin ortak noktasının göçmenlerin yaşadıkları uyumsuzluğu, psikolojik ya da sosyal sorunları ele almaları olduğu görülmektedir (Sır ve ark., 1998; Aker ve ark., 2002; Erkan ve Erdoğan, 2006; Gün ve Bayraktar, 2008; Polat Uluocak, 2009; Tuzcu ve Bademli, 2014; Mercan Uzun ve Bütün, 2016; Aydın, 2017; Gönültaş ve Kelebek, 2017). Dolayısıyla ülkemizde göç psikolojisi çalışmalarında da merak edilen konular göçmenlerin uyumsuzluklarına neden olan etkenler ve bu uyumsuzluğun göçmenlerin psikolojisinde meydana getirdiği etkilerdir (ör. Gönültaş ve Kelebek, 2017; Saygın ve Hasta, 2018). Hâlbuki yeni kültürün göçmenler için koyduğu temel hedefe yani kültürel, toplumsal ve psiko-sosyal uyuma ulaştıran çevresel-sosyal koşullara ve bu hedefe ulaşan kişilerin sahip oldukları kişisel özelliklere dair bilgiyi ortaya koymak bilimin de daha öncelikli bir hedefi olmalıdır. Uyum süreci sosyo-kültürel boyutta; yeni sosyal beceriler kazanmayı, sosyal ilişkiler kurmayı, göçmen grup ve yerel halkın etkileşimini kapsarken psikolojik boyutta; bireysel deneyim ve psikolojik iyilik halini kapsamaktadır (akt. Saygın ve Hasta, 2018). Göç; bazı koşullara bağlı biçimde (yeni mekânın çekici koşulları, göç motivasyonu vb.) mültecilerde ya da göçmenlerde tam tersine daha uyumlu bir etki oluşturabilmektedir (ör. Apak, 2014; Kümbül-Güler ve ark., 2015). Uyumlu etkilerin meydana gelişindeki bileşenlerden biri de göçmenin psikolojik sağlamlığıdır. Psikolojik sağlamlık, bireyin kişisel özellikleri ile çevresel etkenlerin etkileşimi ve stresli olaylarla başa çıkabilme durumudur. (akt. Kararmak, 2006). Psikolojik sağlamlık, psikolojik uyumla yakından ilişkili bir süreç olarak tanımlanırken bireyi etkileyen tüm risk faktörlerini ve koruyucu faktörleri de kapsamı nedeniyle,

göç sürecindeki bireyin uyumunda ele alınması gereken oldukça değerli bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Göç tüm aileyi etkileyen bir süreç olmakla birlikte, aile büyükleri konumundaki göçmen birey/ler daha etken konumda bir karar verici iken diğer üyeler daha edilgen konumda göçe dâhil edilir. Çocuk; göç kararının alındığı süreçte edilgen konumda yer almaktadır (akt. Şeker ve Uçan, 2016). Göç, ailenin uyumuna yeni kültürel yaşamın farklı alanlarında ve birden fazla düzeyde yerleşik etkilerde bulunmaktadır. Aileye etki eden her türden göç faktörü göç eden ailenin henüz sosyalleşme sürecinin başlarındaki bir üyesi olan çocuk üzerinde de geçerlidir (Ahearn ve ark. 1999; Ömeroğlu ve ark., 2011). Bununla birlikte, göç sürecindeki çocuklar göç deneyimine bağlı olarak göç ve ilişkili kavramlara yetişkinlerden farklı anlamlar ve duygular yüklemekte ve diğer aile üyelerine göre göçten daha fazla etkileyebilmektedir (Kılınç ve ark., 2018). Bunun da ötesinde çocukluk döneminde yaşanan göç deneyimi yetişkinliğe uzanan bir etki gösterebilmektedir (Okray, 2017). Belirtilen değişim ve etkilerin yanı sıra çocukluğun değişen sosyo-kültürel çevrenin etkilerine diğer gelişimsel dönemlerine kıyasla daha açık olması ve böylece kültürleşmeye bağlı uyumu gözlemede en uygun bir gelişimsel dönem olması (Berry, 2006; Berry ve ark., 2006; Motti-Stefanidi ve ark. 2012) nedeniyle de, bu çalışmanın konusu göç sürecinin çocuğun psikososyal uyum ve gelişimine etkileri olarak belirlenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, göçmen çocuklarda uyumu bütüncül bakış açısı ile sosyo-kültürel ve psikolojik yönleriyle ele almaktır. Bu amaca ulaşırken, psikoloji ve benzer sosyal bilimler alanlarının göç olgusunu bir süreç olarak ve uyumu ise göçmene dair olumlu çıktılılarıyla ele almasının önemi ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmamızda göç; birey içi (motivasyon), mikro (ör. aile, okul) ve makro (yoksulluk) düzeylerdeki etkiler çerçevesinden ele alınarak; göçmenin uyumu açıklanırken diğer çalışmalardan farklılaşan biçimde psikolojik sağlamlık üzerinde durulacaktır. Bu amaç kapsamında öncelikle göç olgusu tanımlanacak ve Türkiye'deki göçün dünü, bugünü ve olası yarını ile ilgili genel bir çerçeve sunulacaktır.

Göç Olgusu

Bu çalışma kapsamında sıkça bahsi geçecek olan göç olgusu literatürde birçok farklı tanımı ve türü ile yer bulmaktadır. Bu tanımlarda farklılaşan temel

unsurlara dikkat etmek; göç olgusunun literatürde ele alınma biçimlerinin anlaşılabilmesinde önemlidir. Göç; sağlık, sosyal, beşeri ve politika alanlarında çeşitli bir grup tanımla yer bulabilen bir olgudur. Göç tanımındaki farklılaşma göçün ele alındığı alanın çerçevesinden kaynaklanmakta, bireysel bir hareket bazından toplumsal ve tarihsel kurguya değin uzanan bir kapsam içinde göç olgusu yerleştirilerek betimlenebilmektedir. Benzer şekilde farklı alanların çalışmacılarının, göçün alt unsurlarına gösterdiği ilgi ve yol açtığı etkileri ele almadaki seçiciliği de değişkenlik göstermektedir. Buna göre, örneğin psikoloji alanında göçün psikososyal etkilerine vurgu yapılabilirken (Tuzcu ve Bademli, 2014), iktisat alanında daha çok iş gücü ve üretime etkisi vurgulanabilir (Bayraklı, 2007; İçduygu ve ark., 1998). Odakları değişebilen göç tanımlarını birlikte düşünerek ele almak, göçün farklı çerçevelerden elde edilen kısmi görüntülerini bir araya getirmemize imkân sağlayacaktır. Her ne kadar odak noktaları değişken olsa da her bir alanın göç tanımındaki ortak unsur göçü bir “yer değişimi” olarak ele alırlardır. Bayraklı (2007) bu duruma işaret ederek, coğrafya biliminin göçü kitlelerin mekânsal yer değişimi olarak tanımladığını belirtirken, ekonominin tanımında piyasalar arası emek geçişinin de yer aldığını eklemiştir. Bu durum ise göç ile yer değişimi vurgulanan “şeyin” ortaklaşmayabildiğine ve hatta doğasının farklılaşabildiğine işaret etmektedir. Daha açık bir ifade ile göçe dair tanımlar şekillenirken, bazen etken bazen de edilgen duruma, metaya veya bireye bu olgu kapsamında yer verilmektedir. Örneğin sosyoloji ve psikoloji göç eyleminde; çekirdek ailenin baba figüründeki erkek üyesinin etken (göç kararını veren), kadın ve çocukların ise edilgen rol oynadığını belirten görüşlere yer vermektedir (akt. Şeker ve Uçan, 2016). Göç kararı alınırken etken bireyin baba rolündeki erkek ya da aile büyüğü olan erkek olduğu belirtilmiş olsa da zorunlu göç dâhilinde söz konusu aile üyesi de tıpkı anne ve çocuklar gibi edilgen konumda yer alabilmektedir. Bununla beraber, etken ya da edilgen rolü fark etmeksizin göç hareketine katılan tüm aile üyeleri göç sürecinden etkilenmektedir.

Göçü ele alırken odaklanılan öğelerden bir diğeri ise göç motivasyonudur. Göç kararı ve hareketin başlaması, göçmenin içinde bulunduğu ve yanı sıra bulunmayı planladığı mikro ve makro ölçekli bağlamsal ve tarihsel koşullardan doğrudan etkilenir. Böylece insanlar ekonomik, sosyal, siyasi ya da kültürel nedenle belirli bir sürede geçici veya kalıcı olarak yerleşim

alanlarını değiştirir (Özer, 2004) ve bu nedenin altında yer alan ve ölçülebilir bir grup somut koşuldan yola çıkılarak göç motivasyonu belirlenir. Birey ve gruplar sahip oldukları koşulları itici ve olası yeni koşulları ise çekici algıladıklarında göç etme motivasyonu elde ederler. İçduygu ve ark. (1998), sanayileşme ve makineleşmenin artışı ile köyden kente göç hareketinin ülke genelinde yaygın hale geldiğini; kentin sanayi ve hizmet sektörlerinde sunduğu iş imkânları çekici etki oluştururken köyün zayıflayan ekonomisinin itici etki oluşturduğunu ve göç hareketine yön kazandırdığını belirtmişlerdir. Bayraklı (2007) ise göç kararı açısından önemli olan faktörleri aktarırken refah arayışına, eğitim olanaklarına, siyasi ve sosyal baskılara, doğa olaylarına işaret etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda bireyin bulunduğu konumu, göç sürecini anlamlandırma aşamasında göç türü ve motivasyonlarının da psikolojik bir etkiye sahip olma ihtimali belirtilebilir. Köyden kente göç ile yalnızca geçim kaynakları değil sosyal çevre, yakın ilişki kurulan kişiler ve eğitim ortamı da değişmiş olacaktır ki yerel halk da göç gerçekleştirmiş bireyler gibi değişime dâhil olabilir. Göç olgusu, temelde toplumsal bir hareket gibi görünse de güdüleyicileri, koşulları, aktörlerinin etkinliğinin ve kişiler için taşıdığı anlamın değişebildiği oldukça dinamik bir süreçtir. Psikoloji bilimi; göçe dair koşul ve motivasyonların göç yaşayanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığına, göç türünün anlamlandırma sürecindeki rolüne odaklanmaktadır.

Göç Türleri ve Bireyin Göçü Anlamlandırmasındaki Rolü

Göç türlerinin, bireylerin göç kararlarının arkasında yatan politik, demografik, ekonomik, coğrafik/doğal ve zamansal etkenler veya nitelikler temelinde sınıflandırılarak incelendiği söylenebilir. Yalçın (2004) göç türlerini; irade esasına dayalı, nüfusun yoğunluğu esasına dayalı, ülke sınırları esasına dayalı, yerleşme süreleri esasına dayalı ve göç eden nüfusun niteliğine dayalı olarak beş grupta ele almıştır. Göç literatüründe sıkça kullanılan irade esasına dayalı olarak göç sınıflandırmasında; göç zorunlu ve gönüllü şekilde ikiye ayrılır. Gönüllü göçte macera arama, maddi kazancı artırma gibi motivasyonlar eylemi meydana getirirken zorunlu göçte tehdit unsurlarından kurtulmak amacı ya da resmi otoritenin kararı eylemi doğurur. Yođunluk esasına dayalı olarak göç ise bireysel ve kitlesel göç olarak ele alınırken bir ailenin göç hareketi bireysel göç ile bir tutulamazken kitlesel göç kapsamına da girmez.

Ülke sınırları esasına dayalı olarak göç; iç ve dış göç olarak belirtilir. Dış göç geçici veya kalıcı olarak başka bir ülkeye yerleşme şeklinde tanımlanırken, iç göç ülke içerisindeki yerleşim yerlerinden bir başka yerleşim yerine geçişi sağlayan nüfus hareketi olarak tanımlanır (akt. Öz ve ark., 2015). Yalçın (2004), yerleşme süreleri esasına dayalı olarak göç hareketlerini geçici ve sürekli yerleşme amacı güden göçler şeklinde ele almıştır. Mevsimlik işçiler, eğitim amacıyla ülke değiştiren öğrenciler, askerler geçici göç hareketine örnek olabilir. Beşli sınıflandırmada son olarak ele alacağımız nitelik esasına dayalı göçler ise göç hareketinde bulunan grubun amacı doğrultusunda isimlendirilebilir. İş bulmak, kazancını artırmak nedeniyle göç eden bir kitle ekonomik göçe örnek olacaktır.

Göçün bireylerin psiko-sosyal uyumu üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalar, göç türü ve göç sürecinin ilişkili biçimde etkili olabileceğini göstermektedir. Örneğin gönüllü olarak göç eden bireylerin zorunlu olarak göç eden bireylere göre daha az psikolojik zorluk yaşadığı ve dolayısıyla ruhsal bozuklukların ve uyum sorunlarının gönüllü göç sonucunda daha az ortaya çıktığı alanyazında bulgulanmaktadır (Pernice ve Brook, 1994). Yerel bağlamdan görece daha yabancı bir kültüre (dil, coğrafya) geçilmesi nedeniyle dış göç deneyiminin iç göçe oranla bireylerde daha çok strese yol açması beklenebilirken; göçmenin eğitim düzeyinin yüksek oluşu göç sonrası uyumu kolaylaştırmaktadır (Westermeyer ve ark., 1989). Eğitim düzeyinin yüksek olması iş bulma, iletişim kurabilme gibi avantajlar sağlayarak (Sır ve ark., 1998) göçmenin uyumu için koruyucu faktör etkisi oluşturabilmektedir. Bununla beraber, göç türleri temelde göç olgusunu daha iyi betimleyebilmek amacıyla oluşturulan çerçevelerdir ve her birinde temel olan bir yer değiştirme hareketinin mevcudiyetidir. Dolayısıyla, göçün farklı türlerinin birey ve gruplarda oluşturduğu psikolojik tepkilerde niteliksel farklar beklemekten ziyade ortak veya benzer tepkiler beklemek ama bu tepkilerin yoğunluğunda bazı farklar görülmesini gözlemek daha olasıdır. Eğer var ise bazı fark ve benzerliklerin, göçmen bireylerin/grupların, ev sahibi/yeni topluluğun üyelerini ve yaşantılarını nasıl algıladıklarına bağlı olarak değiştiği muhtemeldir. Göçmenlerin kendilerini ev sahibi grubun üyeleriyle ne kadar benzer bulduğuna dair algılarının olası psikolojik çıktılardaki asıl farkı ve

benzerlikleri oluşturmalarının oldukça muhtemel olduğu araştırmacıların gözünden kaçmamalıdır.

Türkiye ve Göç

Jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye hem transit geçişlerin hem de kalıcı göçün yoğun olarak yaşandığı bir ülkedir ve bu nedenle göç araştırmalarında sıklıkla yer almaktadır. Türkiye; doğudan Avrupa ve Amerika'ya, yasal ya da yasal olmayan yollardan göç etmek isteyen göçmenlerin transit geçiş amacıyla kullanabileceği bir konuma sahipken, göçmenler tarafından kalıcı olarak yerleşmek amacıyla da tercih edilebilmektedirler. Özellikle müslüman ülkelerden Türkiye'ye "yoğun" bir göç hareketinin gerçekleştiği söylenebilir. Bulduğumuz coğrafya dâhilindeki sıcak çatışmaların artması nedeniyle 1990ların sonu ve 2000lerin başları için belirtilen "yoğun" göçten bile daha kapsamlı ve hızlı mevcut göç hareketinin artarak sürmesi oldukça muhtemeldir. Günümüzde uluslararası göçün temel konağı haline gelen ülkemiz; mülteci ve misafir konumundaki "doğulu" dış göçmenlerin, ekonomik, sosyal-siyasal ve demografik nedenlerle (Bayraklı, 2007) tercih ettiği ve literatürde geçen küresel ısınma ve ülkeler arası eğitim farklılıkları gibi etkenlerin ise birer tercih nedeni olarak belirtilmediği bir konumdadır. Kurşunlugil (2010), genel göç algısına ve göç hareketinin yönüne ters düşen bir unsura değinerek; refah düzeyi görece yüksek olan Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmenleri çalışmasına konu edinmiştir. Bahsedilen çalışmada; iş, eğitim ya da macera amaçlı olarak İstanbul'a göç eden Avrupalılar ele alınmış, Avrupa'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin göç kararındaki nedenler, Türkiye'de yaptıkları işler, çalıştıkları şirketler, geldikleri ülke ile iletişim durumları ve göç edilen ülkeye göre İstanbul'daki göçmen rakamları verilmiştir.

Anadolu'nun verimli coğrafyaya sahip olduğu, doğu ile batı arasında köprü rolünü üstlendiği, kendi yüzölçümü ve doğusundan batısına kapladığı mesafenin doğal bir sonucu olarak, Türkiye'nin kültürel zenginliği ve çeşitliliği belirginleşir. Söz konusu kültürel zenginlik kapsamında ülkemizin coğrafi bölgelerinin sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıklara sahip olması da kaçınılmazdır. Bu farkın bir sonucu ise kırsaldan kente doğru iç göç hareketinin Türkiye kapsamında sıklıkla karşımıza çıkmasıdır. İçduygu ve ark. (1998) Türkiye'deki iç göçün yönünün genellikle kırdan kente olduğunu ve yanı sıra

son dönemlerde ise kentten kente göçün tercih edilir olduğunu belirtmişlerdir. Göç hareketini ülke genelinde ele alan yakın tarihli bir çalışmada, en yoğun göç alan ilimiz olan İstanbul'a göç edenlerin son üç yıldaki oranlarında değişim gözlenmediği ama özellikle İzmir iline iç göç yoluyla yerleşme oranında ciddi bir artış olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2017). İç göç hareketi için İzmir'in 2015-2016 döneminde tercih edilmesinde ciddi bir artış olduğu ve en yüksek göçü öncesinde İstanbul'da yaşayan eğitilmiş bireylerin hareketiyle belirlenmiştir. Bununla beraber ülkemizde en büyük iç göç hareketinin halen kırdan kente doğru sürdüğü gözlenmektedir (TÜİK, 2017).

Ülkemizdeki göçün motivasyonlarının ele alındığı bir çalışmada, kırdan kente göçün temel göç nedeni olarak kırsal kesimdeki nüfus artışının miras yoluyla pay edilen toprakların parçalanmasına yol açması dolayısıyla yerelde işlenebilir toprak sayısının ve ürün veriminin azalışı gösterilmiştir (İçduygu ve ark., 1998). Doğal afetler, tarımda makine kullanımının artışı, işsizlik ve terör olayları da kırsal kesimin itici nedenleri olarak gösterilmiştir. Kentin çekici nedenleri olarak ise gelir düzeyi, eğitim ve sağlık imkânları sunulan başlıca sebeplerdir. Ülkemizde 1940-1950 arasında hem savaşın verdiği ekonomik zarar hem de tarımdaki değişim ve dönüşümler sonrasında kent nüfusunun iç göç yoluyla hızlı bir artış gösterdiği aktarılırken, 1960'lı yıllarda ülke dahilinde yeterli istihdam sağlanamadığı için ise Türkiye'den Avrupa'ya dış göçün yoğun olarak yaşandığı belirtilmektedir (İçduygu ve ark., 1998). Bu bulguların yirmi yıl önceki ülkemiz durumunu yansıttığı düşünüldüğünde, güncel çalışmalara göz atmakta da fayda vardır. Ekonomi alanındaki yakın tarihli bir araştırmanın bulguları, Türkiye'den Almanya'ya dış göçün belirgin biçimde gelir düzeyi ve ekonomik hacim gibi ev sahibi bölgenin çekici ekonomik koşullarına dair motivasyondan kaynaklandığını ortaya koymuştur (Sorhun, 2011). Türkiye her ne kadar Avrupa Birliği (AB) reformlarını benimsemeye yavaş davransa da AB veya Gümrük Birliği gibi ülke dışı ağlara katılımın, Türkiyeli göçmenlerdeki ekonomik ve sosyal stresi azalttığı da çalışma sonucunda bildirilmiştir. Yirmi yıl arayla göç motivasyonlarına dair elde edilen bulgulardaki tutarlılık, ülkemiz koşullarının bireyler için oldukça benzer itici ve çekici özelliklerini muhafaza ettiğini göstermektedir. Psikoloji alanından araştırmacıların ülkemizden yurt dışına çıkan gruplarda psiko-

sosyal uyuma odaklanmayı tercih ettikleri ve çoğunluğunda bu gruplarda göç motivasyonlarının etkilerini ele almadıkları gözlenmektedir. Söz konusu araştırmalarda ulaşılan göçmen grupların ise; ülkemizden Avrupa'ya veya kıta ülkelerine göç etmiş yetişkinlerden (Ataca ve Berry, 2002), üniversite eğitimi için yer değiştiren öğrencilerden (Duru ve Poyrazlı, 2007) ve yurt dışında doğmuş ergenlerden (Güngör, 2007) oluşturulduğu görülmektedir. Görece az sayıdaki çalışma ise, ülkemizde okul çağında ve ergenlik dönemindeki göçmen çocuklarda sosyal ve akademik uyumu ele alan kapsama sahiptir (Ömeroğlu ve ark., 2011; Aksel ve ark., 2007). Oysaki psiko-sosyal uyum göçmen aile ve bireylerin göç motivasyonlarından ve önem verdikleri yeni koşullarla ilgili öznel algılarından bağımsız düşünülemez. Göç kararı ve ilişkili biçimde uyum, ailelerin mevcut koşulları ile muhtemel bir göç sonrası ulaşmayı hayal ettikleri olası yeni koşullar arasında bir bilişsel değerlendirmeye de bağlıdır (Lee, 1966; akt. Hagen-Zanker, 2008). Dolayısıyla toplumsal ve psikolojik uyum sürecine dâhil olan göç hareketinin; bireylerin yaşadığı bölge şartlarının itici faktör niteliğindeki yani bireylerin yaşamını olumsuz etkileyen zorlu koşulları (ör. işsizlik, yoksulluk, terör, hayati tehlike) ile özellikle endüstrileşmiş büyük kentlerin veya ülkelerin çekici faktör niteliğindeki mevcut yaşam koşullarından daha iyi niteliğe sahip olan olanaklarını (ör. iş olanakları, gelir artışı, nitelikli eğitim, ulaşılır sağlık hizmetleri) karşılaştırması sonucu başladığı araştırmacıların gözünden kaçmamalıdır.

Göç, Sağlık ve Uyum

Yeni bir yaşantıya uyum sürecinin bizzat kendisi sıkıntılıdır. Bir süreç olarak ele alındığında göçmenin yaşamındaki köklü değişimin göçün özellikle ilk yıllarında hızlıca yaşandığı kabul edilir. Tuzcu ve Bademli'nin (2014) belirttiği üzere göçmenlerin düşük sosyoekonomik statüde yer almaları, zor şartlarda ve düşük ücretlerle çalışmaları göçün gerçekleştirildiği bu ilk dönemde daha yüksek olasılıklıdır. Bu tür bir portre çizen göçmen grubunda yer alanlar daha çok sağlık tehdidi yaşamaktadır. Göçmenlerin beslenme düzenleri ve diyetleri incelendiğinde ise ağır yağların ve karbonhidrat tüketiminin yoğun olduğu görülmektedir. Yeterli ve dengeli olmayan bu beslenme şekline ise yine maddi yetersizliğin sebep olduğu belirtilmektedir. Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 2006 yılında yaptığı bir çalışmada

da benzer bulgulara ve nedensel açıklamalara yer verilmiştir. Bu çalışmaya göre göçmenlerin %58'i sağlık kuruluşlarına ulaşmada zorluk yaşadıklarını belirtirken maddi yetersizliği, sağlık sigortasına sahip olmamayı, dil engelini bu zorlanmanın başlıca nedenleri olarak sunmuşlardır.

Göçmenin uyum süreci; öz kültürün ve göç edilen kültürün etkileşimi veya o kültürden bazı kişilerle birey arası ikili ilişkiler gibi sosyal-toplumsal düzeydeki bazı etkilerden ve yanı sıra algılanan stres seviyesi, kişisel özellikler gibi daha bireysel düzeydeki faktörlerden etkilenmektedir. Psikososyal uyum sürecinde; yeni kültürü kabul etme ve bütünleşme, yeni kültürün dilini bilme ya da öğrenme, algılanan ayrımcılık düzeyinin düşük olması gibi durumlar pozitif yönde etkilerken; yeni kültürü reddetme, göçmenin eğitim düzeyinin dolayısıyla yeni dil edinme becerisinin düşük olması, ayrımcılığı yüksek algılama, iş ya da sosyal ortam yoksunluğu uyum sürecini zorlaştırmakta ve gecikmesine sebep olabilmektedir (akt. Saygın ve Hasta, 2018). İstanbul'daki semt pazarı çalışanları ile yapılan bir çalışma; beklenen maddi kazancın sağlanamaması, yerleşilen mahalle ve konut tipinin tatmin edici olmaması durumunda memlekete geri dönme plan ve isteğinin arttığını göstermektedir (Öztürk ve Altuntepe, 2008). Kocaeli'nin yoğun göç alan 3 ilçesinde yapılan nitel bir çalışmada ise göçmenler memleketlerinden daha iyi maddi olanakların varlığı ve geride bıraktıkları toprakların miras yoluyla parçalanması nedeniyle geri dönüşe az rastlandığını ve planları dahilinde olmadığını aktarmışlardır (Kümbül Güler, Özsoy Özmen ve Sarıpek, 2015).

Görüldüğü gibi göç hareketi; niteliğine, yerleşilen veya terk edilen bölgenin sunduğu imkânlarla, maddi kazanca ve hatta konut tipine bağlı olarak, göçmenin uyumu için negatif ve/veya pozitif etkiler taşıyabilir. Buna göre, örneğin kişi için bir terör-sıcak çatışma bölgesini terk ederek göç ile daha huzurlu bir yaşam alanı kazanmak pozitif psikolojik bir etki oluştururken, göç edilen sürecin uzun ve yıpratıcı olması hem psikolojik hem de fizyolojik anlamda negatif bir etki oluşturabilir. Göçmenin yaşam koşullarındaki değişimi nasıl nitelediği de uyumu için belirleyicidir. Özellikle genç göçmenlerde uyum ele alındığında; değişimi pozitif tariflemeyen, gruplar arası iletişimin çok az veya minimum düzeyde olduğu, kültürel çoğulculuğun benimsenmediği ve yeni yerleşimindeki bireylerle eşitlikli toplumsal koşullara dair algının uyum

kapasitesini azalttığı bildirilmektedir (Schachner, 2017). Öte yandan göç ve uyum dinamiklerine bakıldığında iyi olanaklara sahip olan ya da göç edilen yerleşim yerinde anavatanından daha iyi koşullara sahip olabileceğini öngören göçmenlerin uyum düzeyleri diğer göçmenlerden yüksektir (Saygın ve Hasta, 2018).

Göç ve Uyumsuzluk: Psikolojik Sorunlar

Sağlık, fiziksel ve zihinsel öğeleriyle bir bütündür. Stres ise bu bütünlüğün uyumunu bozan ve çevrenin birey için süregelen biçimde tehditkâr olarak algılanması durumudur. Dolayısıyla stres hem zihinsel hem de beden sağlığını etkileyen bir olumsuzluk algısıdır. Göçmenler yaşadıkları köklü değişimler nedeniyle, yoğun stres yaşayan gruplardan biridir. Aşına olunan bir bağlamın terk edilmesi, yalnızlık, yabancılaşma gibi durumlar göçmen için önemli stres kaynaklarıdır ve kişide özdeğer kaybı (Şahin, 2001) gibi benliğe dair sorunlara da yol açabilmektedir.

Sosyal psikolog John W. Berry'nin, Oberg'in (1960) kültürel şok terimine alternatif olarak 1970'lerden ileri sürdüğü göçmenler için "kültürleşme stresi" kavramı günümüze değin geniş katılımlı öncü çalışmalarda ele alınmış; göçmenin kültürleşme stratejisi, cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyini, tutumları ve bilişsel stilleri gibi kültürel ve bireysel kaynaklarla ilişkilerine (ör. Berry ve ark., 1987) ve toplumsal ruh sağlığı çatısı altında göçmenin stresten korunma yollarına (ör. Williams ve Berry, 1991) dair bulgular elde edilmiştir. Göçmenin uyumu ile yakından ilişkili olan kültürleşme stresi kavramı, kültürleşme sürecindeki bireylerde sağlık durumundaki -psikolojik, somatik ve sosyal yönlerini kapsayan- kötüleşmeyi tanımlayan ve sağlıkla ilgili bu olgunun sistemli biçimde kültürleşme stratejilerine bağlı biçimde ortaya çıktığı kanıtlanan durumu tanımlar (Berry ve ark., 1987). Olumsuz yaşam koşullarıyla karşı karşıya gelmek göçmenleri hem hayal kırıklığına uğratmakta hem de çoklu stres kaynaklarıyla baş etmeye çalışırken zorlamaktadır. Göç süresini takiben göçmenler işsizlik, yalnızlık, statü kaybı gibi stres kaynağı olabilecek durumlarla karşılaşır ve stres bireyin hem fizyolojik hem de psikolojik sağlığını kötü etkileyebilir (akt. Tuzcu ve Bademli, 2014). Göçmen işçiler ile yapılan bir çalışmada örneklemin %18.4'ünde anksiyete, %41.5'inde depresyon özellikleri saptanmıştır (akt. Tuzcu ve Bademli,

2014). Aker ve ark. (2002) gerçekleştirdiği çalışmada işkence mağdurları ile zorunlu iç göç gerçekleştirerek İstanbul'a yerleşmiş göçmenlerin travmatik yaşantıları karşılaştırılmış ve travma sonrası stres bozukluğu seviyelerinin birbirine yakın olduğu saptanmıştır. Demirkapı (2013) da benzer şekilde göçün, çocukluk çağı travmalarına neden olan faktörler arasında yer aldığını belirtmiştir. Başta depresyon ve alkol bağımlılığının yer aldığı intihar girişimini yordayıcı risk faktörleri kapsamında birçok sosyoekonomik unsur yer alırken göç de bu unsurlardan biridir ve önemli bir risk faktörüdür (akt. Şevik ve ark., 2012). Göçmen gençlerde ise bir yandan kimlik ediniminin hızlı yaşandığı bir gelişimsel dönem sürerken diğer yandan kültürel bir geçiş ve kültürler arası yaşantının yaşanmasının öznel iyi oluşu azaltabileceği, okula ve topluma uyumu olduğundan daha da zorlaştırabileceği ileri sürülmektedir (Berry ve ark., 2006). Gençlik dönemindeki kişi maddi yetersizlikler, aile içi sorunlar gibi sorunlardan diğer dönemlere kıyasla duygusal açıdan daha olumsuz etkilenmekte (Graber ve Sontag, 2009) ve göç bu sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak, benlik saygısının azalması gibi durumlara yol açabilmektedir.

Ülkemizde göçmenin psikolojik sağlığına yönelik az sayıda ilişkisel görgül çalışmaya rastlanmakla beraber, betimsel vaka çalışmalarına veya uluslararası literatüre dayalı derleme çalışmalarına oldukça sık rastlanmaktadır. Bunlardan biri de, Aydın'ın (2007) gerçekleştirdiği derleme çalışmasıdır. Bu çalışma incelendiğinde göç olgusunun bireylerin psikolojik sağlığı üzerinde olumsuz etkilerine odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmada göçmenin deneyimlediği olumsuz duygusal etkiler; korku ve kaygı, uyum sorunu, aidiyet sorunu, yabancılaşma duygusu, boşluk hissi, kişilik-kimlik sorunu, aşağılık duygusu, şüphecilik, suçluluk, güvensizlik, ötekileşme sorunu olarak belirtilmektedir. Yanı sıra göçmende, yeni bir kültürle karşılaşmanın uzantısı olarak, stres ve depresyon ve hatta gerçeklikle bağlantının zayıflaması sonucu şizofreni ve benzeri psikozlar gibi oldukça geniş bir grup tanı belirtmiştir. Bu derleme çalışmasının görece önemli bir çıktısı ise yazarın göçün sadece göç edenler için değil göç edilen bölgenin yerel halkı için de olumsuz etkileri olabildiğini belirtmesidir.

Ülkemizde iç göçün bireydeki psikolojik etkilerini anlamak amacıyla düzenlenen az sayıda görgül çalışma ise oldukça kıymetlidir. Sır ve ark.'nın (1998) Diyarbakır'da gerçekleştirdiği çalışmada göçmenlerden oluşan deney grubu ile kontrol grubunun öfke, paranoid, depresyon, psikoz, anksiyete, obsesyon puanları karşılaştırılmış ve öfke dışında tüm alt gruplar için göçmenlerin puanları kontrol grubuna kıyasla anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur. Bulgular, göçmen bireylerin bazı ruhsal özelliklerinin göçten etkilenme olasılığını göstermektedir. Örneklemin sosyo-demografik açıdan birbirine denk kişilerden oluşması; psikolojik hasarın net olarak göçün etkisiyle oluştuğuna işaret etmektedir. Bu tür ruhsal bozukluk ve zorlanmaların ise gönüllü göçten çok zorunlu göç ile ortaya çıktığı aktarılmaktadır.

Göç süreci dâhilindeki uyum ile suç bağlantısına bakıldığında ise toplumsal ve bireysel dinamiklerin etkileri tekrar karşımıza çıkmaktadır. Gönültaş ve Kelebek'in (2017) derlemesinde belirtildiği üzere; göçün sosyal değişime yol açabilen hız ve yoğunlukta gerçekleşmesi toplumun değer ve normlarını zedeleme potansiyeli taşımaktadır. Suça dair negatif algının ve norma uygun davranma gerekliliğinin zayıflaması bireyi suç işlemeye iten toplumsal zemini hazırlamaktadır. Bireysel açıdan ele alındığında ise göç sonrası uyum sağlayamamanın sebep olduğu gerilim suç işleme eğilimini artırabilmektedir. Çocukların da yetişkinler gibi gerilimi azaltma amacıyla madde bağımlılığı, çete üyesi olma gibi anti sosyal davranışlar sergilemesi söz konusu olabilmektedir (akt. Gönültaş ve Kelebek, 2017). Antalya Çocuk Sube Müdürlüğü'ne suç isnadıyla gelen 100 çocukla yapılan bir çalışmada da çocukların %30'nun kendini jiletleme davranışı gösterdiği, %78'nin ise sigara kullandığı belirtilmiştir (Öter ve Bal, 2005).

Göç ve Uyum: Psikolojik Sağlamlık

Göçün travmatik etkilerine ve göç sonrası uyum sorunlarına odaklanan çalışmalara literatürde görece daha sık rastlanmakta buna karşın az sayıda çalışmanın göçmende başarılı uyum süreçlerine odaklanmaya başladığı gözlenmektedir. Daha önce de dikkat çekmeye çalışıldığı gibi, göçün bireylerin psikolojik sağlığını olumlu etkileyen nitelikleri de bulunmaktadır. Hatta bu olumlu etkiler, göç sürecinin kişilerin istekleri dışında başlatıldığı süreçlerde bile görülebilmektedir.

Apak'ın (2014) can güvenliği nedeniyle zorunlu olarak Mardin'e gelmiş 132 Suriyeli sığınmacı ile gerçekleştirdiği çalışma her göç sürecinin uyumsuzlukla sonuçlanmadığına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmada yer alan katılımcıların %89.4'ü dini inancını rahatça yaşadığını, %59.8'i yerel halkla rahatça iletişim kurabildiğini, %45.5'i Mardin'de yabancı hissetmediğini, %63.6'sı da ırkçı davranışlarla karşılaşmadığını belirtmiştir. Belirtilen bulguların ortaya çıkmasında Mardinli halk ile Suriyeli sığınmacıların aynı dini inanca sahip olmaları, sığınmacıların yarıdan fazlasının Mardin'de akrabasının bulunması, Mardin'in geçmiş yıllarda birden fazla göç dalgasına dâhil olması gibi sebepler belirtilebilir. Bu unsurlar hem uyumu, yeni kültürün benimsenmesini ve sosyal ilişkileri kolaylaştırıcı etki hem de ileride belirtileceği üzere koruyucu faktör etkisi taşımaktadır. Zorunlu göç gerçekleştiren ailelerle yapılan bir başka çalışmada araştırmacıların belirttiği bir grup olumsuz etki bazı aileler için devam ederken, bazı ailelerin travmatik göç deneyimi sonrası pozitif ilerleme kaydederek eskisinden daha iyi hissettikleri belirlenmiştir (Samarasinghe ve Arvidsson, 2002). Göç sürecindeki olumsuz bir takım etkenlere ve sonuçlara rağmen bireyde gözlenen ilerleme ve uyumun altında yatan önemli faktörlerden biri de psikolojik sağlamlıktır.

Psikolojik sağlamlık/dayanıklılık; olumsuz durumlar (boşanma, göç, yoksulluk gibi) karşısında risk faktörlerinin ve koruyucu faktörlerin etkileşime girmesi ile ortaya çıkan uyum sağlama davranışının kavramsal karşılığıdır (Kararımak, 2006). Risk faktörleri kişiyle ilgili, aile ile ilgili ve sosyal faktörler olmak üzere üç kategoride karşımıza çıkarken düşük sosyoekonomik düzey ve işsizlik gibi göç olgusu da literatürde sosyal risk faktörü olarak ele alınmaktadır (akt. Sipahioğlu, 2008). Koruyucu faktörler ise risk faktörlerinin olumsuz etkisini azaltmaya ve bireyin gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olan unsurların kavramsal karşılığıdır (Sipahioğlu, 2008). Apak'a (2014) göre, Suriyeli sığınmacıların Mardin'e daha önce yerleşmiş akrabalara sahip olması onlar için psikolojik açıdan güçlendirici bir iletişim ve yardımlaşma ağı niteliği taşımaktadır. İç göç deneyimleyen kadınlarla düzenlenen bir araştırmada, farklı sosyo-ekonomik düzeydeki kadınların tümünde sosyal çevreden ve özellikle arkadaşlarından algıladıkları desteğin, dayanıklılıklarını arttıran etkili bir faktör olduğu bildirilmektedir (Dervişoğlu Akpınar ve Öztürk, hazırlanıyor). Yanı sıra göç araştırmaları, özellikle ekonomik zorluklar gibi

olumsuz etkenlerden bile sosyal destek ve bilgi kaynaklarına ulaşmadaki kolaylıklarla üstesinden gelinebileceğine işaret etmektedir.

Psikolojik sağlamlığın açıklanmasında önemli olan unsurlar “önemli bir olumsuz durum yaşantısı” ve “gelişim dönemlerini sekteye uğratan bir olumsuzluğa rağmen başarılı bir uyum süreci gerçekleştirmek” olarak iki adımda karşımıza çıkar (akt. Kararımak, 2006). Çocukların olumsuz durumlar karşısında gösterdikleri psikolojik dayanıklılık doğuştan gelen sağlamlık/ dayanıklılık ve çevreden kaynaklanan etkilere bağlı olarak ortaya çıkabilir ki kişilik özellikleri doğuştan gelirken, okul ortamı çevresel etkiye örnek olabilir (Kararımak, 2006). Ağır düzeyde zorlu şartlarda bile anne-babalık becerileri ile ebeveyn çabası çocuğun uyumu için yeterli olabilmektedir (akt. Sipahioğlu, 2008). Yakın tarihli bir çalışmanın bulguları ise iç göç deneyimleyen annenin yeni kültürden çocuğu korumak için gösterdiği çabanın ergenin olumsuz arkadaşlık ilişkileri kurmasını arttırdığını; kültürler arası yakınlaşma için gösterdiği çabanın ise ergenin hâlihazırdaki olumsuz arkadaşlık ilişkilerine bağlılığını azaltma potansiyelini göstermiştir (Yıldız Aslan ve Öztürk, hazırlanıyor). Psikolojik sağlamlıkla yakından ilgili bir sistem ise sosyal sermayedir. Bireyin sosyal kaynakları anlamında gelen sosyal sermayesinin en önemli belirleyicilerinden biri ise sosyal destek sistemidir. Ergenlerle düzenlenen bir araştırmada, göçmen ergenlerin göçmen olmayanlara göre sosyal destek ağlarında daha az kişi bildirdiğini ve yanı sıra sosyal destek ihtiyaçlarını aileden ziyade akranlarında karşıladıkları bulunmuştur (Aksel ve ark., 2007). Aynı çalışmada 12-15 yaşlarındaki gençlerden göçmen olanların hiçbir zaman göç yaşamamış olanlara göre daha düşük benlik saygısı ve yaşam memnuniyeti bildirdikleri de bulgulanmıştır.

Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde; göçmen ebeveynin hem kendi hem de çocuğunun sağlamlığını ve sosyal uyumunu doğrudan ve dolaylı biçimde etkileyebileceği söylenebilir. Bu bağlamda göçmenlerin psikolojik ve fizyolojik olarak göç kaynaklı değişim yaşamalarının yanında her zaman negatif etkinin söz konusu olmadığını, sosyal destek, psikolojik sağlamlık ile bağlantılı olarak göçmenlerin uyum sürecini daha hızlı ve başarılı da atlatabildiklerini belirtmek mümkündür.

Ülkemizde Göçmen Çocuklar ve Psikososyal Uyum Süreçleri

Bu makalede ele alınan uyumdan kasıt, bireyin normatif gelişimsel ve kültürel görevleri yerine getirmesi olarak ele alınmaktadır (Motti-Stefanidi ve ark., 2012). Ergenler söz konusu olduğunda kimlik duygusunun edinimi, diğer kültürlerle arasında olumlu ilişkiler kurma ve yanı sıra sosyo-duygusal ve akademik uyumu sağlama gibi boyutları kapsamaktadır.

Dünya nüfusu son on senedir farklı nedenlerle yer değiştirmekte ve göç, sınırları aşan ve gün geçtikçe birey ve toplumlar üzerinde etkileri belirginleşen bir süreç halini almaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık 7,35 milyar tahmin edildiği 2015 yılında, zorunlu iç göç ya da dış göç gerçekleştiren kişi sayısı dünya genelinde elli dokuz buçuk milyonken bu kişilerin %51'i on sekiz yaşın altındadır. Uluslararası kuruluşların dünyadaki en büyük mülteci grubu olarak kabul ettikleri Afganların 2016 verileri itibariyle önüne geçen ve Türkiye'de de sayıları hayli fazla olan Suriyeli yaklaşık 5 milyon mültecinin ise %52,7'sinin yine on sekiz yaşın altında olduğu belirtilmektedir (akt. Bugay ve ark., 2016, s. 361). Çalışmanın önceki bölümünde belirtilen fizyolojik ve psikolojik göç etkilerinin ve psikolojik sağlamlığın uyum sürecine katkılarının tamamı şüphesiz ki çocuklar için de geçerlidir. Göç yaşantısı çocukların sosyal ve ruhsal uyum süreçlerini etkileme; bildirilen bazı akademik ve sosyal davranışlarında göç yaşantısı olmayan yaşlılarından farklılıklara veya göç öncesine göre değişimlere neden olabilme potansiyeli taşımaktadır. Bu bölümde özel olarak göçmen çocukların uyum süreçlerine değinilecek ve göçün olası etkilerinin doğasını konu edinen çalışmalara yer verilecektir.

Farklı bir sosyal çevreye uyum sağlamak veya değişim için gereken beceri, eğilim ve istekliliğin tamamı olarak özetlenebilen uyum, oldukça önemli bir psikolojik kaynak olarak kabul görmektedir (Ployhart ve Bliese, 2006). Bireyin yaşantısından hoşnut olması, kendini değerli bulması ve çevresindekilerin desteğini alması türünden olumlu psikolojik kaynaklar ise özellikle tamamen yeni bir çevreyle karşılaşan “yeni gelenler” için önemli olabilir. Bu fikirlerden hareketle, Gün ve Bayraktar (2008) göç yaşantısı olan ve olmayan ergenleri yaşam doyumu, benlik saygısı ve sosyal destek ağları açısından karşılaştırmıştır. Çalışmada göç yaşantısı olan ve olmayan beş farklı örnekleme ve on iki ila on beş yaşları arasında toplam üç yüz beş (152

kız ve 153 erkek) çocuk yer almaktadır. Göç etmemiş ergenlerden oluşan ilk üç örneklemden ilki İzmir doğumlu, ikincisi Kızıltepe-Nusaybin doğumlu, üçüncüsü köy doğumlu katılımcıları kapsarken göç etmiş ergenlerden oluşan diğer iki örneklemden ilki Mardin ve köylerinden İzmir'e göç etmiş, ikincisi yakın köylerden Kızıltepe-Nusaybine göç etmiş ergenleri kapsamaktadır. Araştırma sonucunda, İzmir'e göç etmiş örneklem grubunun yaşam doyumu ve benlik saygısı puanlarının diğer tüm gruplardan düşük olduğu bulgusu elde edilmiştir. Göç etmeyen ergen gruplarında bildirilen yaşam doyumu ve benlik saygısı puan ortalamaları, göç eden ergenlerin puan ortalamalarından daha yüksek bulunmuştur. Göç etmiş ergenlerin sosyal destek ağlarında belirttikleri kişi sayısının da göç etmeyenlerden daha düşük olduğu ve daha dar bir sosyal destek ağına sahip oldukları görülmüştür. Bu bulgular, literatür ile uyumlu olarak, göç yaşantısının başlı başına psikolojik ve sosyal kaynakları sınırladığını, bu durumun özellikle yeni sosyal çevrelerinin alışılacağı olandan oldukça farklı olduğu durumda belirginleştiğini göstermektedir. İç göç, göçmen çocuk ve ergenin yeni yerleşimde kurmaya çalıştığı arkadaşlıklarını, kendini ve yaşamı olumlu değerlendirmesini olumsuz etkileyebilmektedir.

Göç sürecindeki çocuk ve ergenlerin yeni çevreyi nasıl algıladığı, aynı yetişkinlerde olduğu gibi, uyumu için önemlidir. Yeni sosyal çevreyi olumlu algılamak, göçmeni uyum için motive eden önemli bir bilişsel kaynaktır. Ev sahibi toplumun üyelerinin göçmenlerle etkileşimlerinde takındığı tutum ve davranışlar ise, göçmenin o kültürel ortama tepki verme tarzını farklılaştırmasına neden olmaktadır (Berry, 2006). Mercan Uzun ve Bütün (2016), ülkemize doğru bir dış göç örneği olarak ele alınabilecek olan Suriyeli çocuklar hakkında gerçekleştirdikleri nitel desenli çalışmada, sığınmacı çocukların eğitim gördükleri anaokullarında görev yapan okul öncesi öğretmenlerin bildirimlerinden önemli sonuçlar elde etmişlerdir. Daha önce bahsedilen iç göç araştırmasından farklı olarak, Suriyeli göçmen çocukların Türkçe bilmiyor olmalarının yaşanan sorunları arttırdığı ve sosyal yalıtımla baş etmek durumunda kaldıkları vurgulanmıştır. Öğretmenlerin bildirimleriyle belirlenen problemler dil sorunu ve Suriyeli çocuklara karşı olumsuz tutumlar olmak üzere iki ana başlık etrafında toplanmıştır. Dil sorununa bağlı olarak öğretmenler; Suriyeli çocukların hem kendileri hem de akranlarıyla iletişim kuramadıklarını, sınıfta yalnızlaşma yaşadıklarını, akranlarıyla problem

yaşadıklarında problemi öğretmenlerine aktaramadıkları için her tür zorlayıcı durumla kendi kendilerine baş etmek durumunda kaldıklarını aktarmıştır. Ek olarak öğretmenler, bu gruptaki ailelerin de Türkçe bilmiyor olmasından kaynaklı olarak sığınmacı çocukların problemlerinin çözümsüz kaldığını belirtmişlerdir. Katılımcı öğretmenler Türkiyeli ailelerin Suriyeli sığınmacılara karşı sahip olduğu olumsuz tutumların, çocuklar tarafından zaman zaman sınıfa da yansıtıldığını ve sığınmacı çocukların kalıpyargısal problemlerle de karşılaşabildiğini söylemişlerdir. Sığınmacı çocukların özbakım ihtiyaçlarının ailede tam olarak karşılanamamasının da diğer çocuklar tarafından dışlama sebebi olarak görüldüğünü belirten öğretmenler; Suriyeli çocukların akranlarıyla ciddi uyum problemleri olduğunu vurgulamışlardır.

Göç sürecine dâhil olan bireyler yeni yerleştikleri bölgede sosyal rollerindeki değişim, alıştıklarından farklı kültürel normlar, kültürel şok gibi stres faktörleri ile karşılaşabilmekte ve belirtilen stres faktörlerine karşı sergiledikleri davranışlar bağlamın bu türden niteliklerinden etkilenebilmektedir (Balcıoğlu ve Samuk, 2002). Bu paralelde göçmen çocukların da geliştirdiği davranışların ve psiko-sosyal uyum süreçlerinin bağlama duyarlı olabileceğini düşünen Polat Uluocak (2009) göç yaşantısı olan ve hiç göç etmemiş çocukların ev ve okuldaki uyum süreçlerini incelemiştir. Yaşları 8-12 arasında değişen öğrencilerin ebeveyn ve öğretmen bildirimlerine göre belirlenen Ruhsal Uyum Ölçeği puanları karşılaştırılmıştır. Çalışmanın bulguları, literatürle tutarlı olarak göç yaşantısı olan çocukların, göç yaşamamış çocuklardan daha fazla uyumsuzluk yaşadığını göstermiştir. Anne ve öğretmenlerin çocukların ruhsal uyumu hakkındaki bildirimlerinin farklı oluşu, çocukların ev ve okuldaki ruhsal durumlarının farklı olmasıyla açıklanmıştır. Anneler evde daha az uyumsuzluk gözlerken, öğretmenler okulda daha fazla uyumsuzluk belirtmiştir. Anne ve öğretmenler göç yaşantısı olan çocukların akademik başarılarının göç yaşamamış çocuklardan düşük olduğu konusunda eşdeğer bildirimlerde bulunmuşlardır. Ayrıca göç yaşamış çocuklarda; tırnak yeme, yatak ıslatma, kekemelik gibi kolay gözlemlenebilen problemler de belirtilmiştir. Bulgular doğrultusunda göç yaşantısı olan çocukların evden çok, kendilerinden toplumsal kurallara uyumlu ve standart bazı sosyal davranışlar beklenen, okul ortamı için ruhsal uyumsuzluk yaşadıklarını söylemek mümkün olabilir.

Modern felsefenin kurucusu sayılan Kant'ın (1724-1804) gerçek ile farkını belirginleştirdiği evrensel şema kavramı, 18. yüzyıldan günümüze değin tarihsel ve kültürel bağlamla ilişkilendirilerek yeniden şekillendirilmiş ve gelişim ve sosyal psikoloji disiplinlerinin yanı sıra klinik psikolojinin de ilgi alanına girmiştir. Bağlanma literatürünü ve sosyal-bilişsel şema yaklaşımını rehber alan klinik psikoloji araştırmacıları; erken dönem bağlanma şemalarında travmatik yaşantıların yetişkinliğe uzanan etkisine odaklanmayı tercih etmektedir. Buna göre, erken çocukluk döneminde temelleri atılan şemalar (sınıflandırmalar) bireyin gelecekle ilgili belli fikirlere sahip olmasını sağlarken, yetişkinlikte ise geçmiş yaşantılarını yorumlayışına etki eder (Okray, 2017). Şemaların değişmeye dirençli olması olgusu ise erken çocukluk dönemindeki deneyimlerin etkilerini yaşam boyunca sürdürebileceğine ve yaşama bakışı şekillendirebileceğine işaret eder (Cockram ve ark., 2010). Okray (2017) erken çocukluk ve ergenlik dönemlerinde çoklu göçe maruz kalmış 55 yaşında bir erkek olan H. vakasında; bu deneyimlerin yetişkinlik dönemi psikososyal sorunlarına yansımaları ele almıştır. H. olgusunda göç yaşantısının; çocuklukta güvensizlik, kendini bir yere ait hissedememe ve terk edilme korkusuna ve yetişkinlik döneminde; kısa süreli ilişkiler, yabancılaşma, risk içeren davranışlara yönelme ve riski göz ardı etme olarak yansıdığını ileri sürmüştür. Çalışmanın sonucu; erken çocukluk ve ergenlikte yaşanan göçün ilerleyen yaşlarda depresif belirtilere, uyum sağlayabilme ve arkadaş ya da dost edinme zorlanmalarına neden olabileceği görüşü desteklenmektedir. Yetişkin vakanın uyum problemleri, araştırma dâhilinde şemalar üzerinden açıklanmış ve göçün erken dönemde oluşmaya başlayan şemalara etkisi belirtilmiştir. İncelemenin sonucunda vakanın yetişkinlikte var olan uyum problemleri erken dönem uyumsuz şemalarından kopukluk ve reddedilmişlik temelinde ele alınmış, gerçekleştirdiği göçler sonucunda H. vakasının güvenli ilişki kurmaktan kaçındığına ve annesi dışında bağlanma gerçekleştiremediğine vurgu yapılmıştır. Bu bulguya göre, göç yaşantısının uzun vadede ilişki kurma ve uyumu zorlaştırıcı olumsuz etkileri olabileceği söylenebilir. Fakat yine de vaka çalışmalarından elde edilen bulgulara, genellenebilirliği düşük olduğu için, temkinli yaklaşmakta fayda vardır.

Ülkemizde düzenlenen ve ulaşabildiğimiz çalışmaların bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, göçün sürece dâhil olan genç bireylerin psiko-sosyal uyumları üzerinde kısa ve uzun vadeli olarak etkili olduğu söylenebilir. Göçün ulusal literatürde ele alınan etkileri genelde olumsuzdur; çocukluk ve ergenlik dönemlerinde göç, daha fazla davranış sorunu ve uyumsuzluk göstergeleri ile ilişkili bulunmuş ve yetişkin psikolojisine de etkisi olmuştur. Buna karşın söz konusu çalışmalarda ortaklaşan ve aslında ilgi çekici bir nokta; ister dış ister iç göç olsun, göçmenlere göçün koşullarına dair bilgileri olup olmadığının sorulmamasıdır. Hâlbuki alan yazında, göçün zorunlu veya istekli durumda yapılmasının ve yeni çevrede karşılaşılan zorluk veya kolaylıkların birikerek hem yetişkinde hem de çocukta göçün deneyimlenmesinde niteliksel farklar oluşturma potansiyeline vurgu yapan çalışmaların uzun bir geçmişi bulunmaktadır (ör. Ahearn ve ark., 1998; Berry ve Rinehart, 2003). Aynı zamanda göçmenlerin sadece uyumsuzluk göstergelerine odaklanılmış ve aslında “uyumdan” bahsedilmemiştir. Oysaki göçmene yeni yerleşimin özellikle daha iyi olanaklar sağlaması ve olumlu bazı şartların (eğitim, sağlık, gelir artışı, sosyal kabul vb.) bir araya gelmesi durumunda göç eden uyumu kolayca yakalayabilmektedir (Motti-Stefanidi ve ark., 2012; Yan Yana Projesi, 2018). Hal böyle iken, bu bölümde aktarılan çalışmaların ülkemizde göç ve psikolojik uyuma dair az ama değerli bulgular sunduğunu ama “bir süreç olarak göçü”, olumlu ve birikimli etkilerini anlamaya dair önemli sınırlılıklarının da olduğunu akılda tutarak ilerlemekte fayda vardır.

Norm Dışı Bir Uyum Göstergesi Olarak Suç

Göç yaşantısı olan kişiler maddi ve manevi olarak farklı şekillerde zarar görebilir ya da psikolojik sağlamlık sayesinde bu göç sürecini hızlı ve başarılı bir şekilde atlatabilirler. Göçmenlerin bazı bireysel özelliklerinin yanı sıra çevresel etkenler uyum veya uyumsuzluk sonucuna tek başlarına ya da bir arada neden olabilen etkenlerdir. Uluslararası göç literatüründe; göçün yaşanma sebebi, göçün hangi koşullarda gerçekleştiği, göç edilen yeni yerleşim yerinin sunduğu imkânlar ya da yerel halkın göçmenleri karşılama şekline dair göçmen algısı gibi etkenlerin, göçmenin uyum süreciyle bağlantıları araştırılmaktadır. Göç sürecinde göçmenin uyumu için pozitif ve negatif etkilerin bulunduğu bir terazide olumsuzlukların ağır bastığı koşullarda ise göçmende sosyal

ilişkilerinde saldırganlık, hatta gayrimeşru kazanç yolları arama gibi sapma davranışlar ortaya çıkabilir. Bahsedilen olumsuz davranışların literatürde göç ile ilişkisinin ne şekilde ele alındığını görebilmek ve göçmen çocukların suça eğiliminde göçün yerini inceleyebilmek adına, bu bölümde göç ve çocuk suçluluğuna yer verilecektir. Çocukluğun doğasına “çocuk suçlu” kavramından çok “suça itilmiş çocuk” kavramı uygun olacağından, takip eden bölümde ikinci kavram kullanılacaktır.

Suç davranışının ortaya çıkışında; yoğun kentleşme, ekonomik kriz, artan işsizlik, kültürel hareket, azınlıkta olan etnik ve dini kimlikler üzerinde yoğunlaşan ve geneli azınlığın “farklılığını” belirginleştiren koşulların etkisi sıralanmaktadır. Bu etkenlerin birçoğu, göç sürecini birey için başlatan etkenlerle veya göçmen bireylerin özellikleriyle büyük oranda benzeşmektedir. Bu “zorlu” koşullar en belirgin benzeşmeyi, göçmen ile yerel halk arasındaki söz konusu farkların ortaya çıktığı göç sürecinin ilk dönemlerinde gösterir. Olasılıkla bu nedenledir ki göç unsuru suç araştırmalarında takip edilen önemli bir belirleyicidir. Göçün yoğun yaşandığı şehirlerde toplumsal denetim mekanizmaları yavaşlamakta ve göçmenin uyum sorunu ve sosyal izolasyon yaşaması ise suçu doğurabilmektedir (Giray Yakut ve Yorulmaz, 2017). Türkiye’deki kentleşme dinamiklerinin suça etkisini temel konusu olarak ele alan bir çalışmada, aralarında İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Bartın gibi illerin de olduğu otuz adet göç alan ve göç veren şehrin suç oranları da incelenmiştir (Karasu, 2008). Günümüzden on sene önce yapılan bu araştırmada, Tunceli’nin istisnai durumu dışında, en çok göç alan şehirlerin suç oranının göç veren şehirlerin suç oranına göre iki kat daha fazla olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda göç alan kentlerde hem rapor edilen suç oranı hem de suç artış hızı göç veren kentlerden yüksektir denebilir. Son yirmi beş yıl içinde en az fazla göç veren şehirlerden biri olarak belirtilen Tunceli’de ise 2000 ve 2006 yılları verileri incelendiğinde, suç oranı yoğun göç alan on beş şehirden bile yüksek bildirilmektedir (Karasu, 2008). Aynı çalışmada ülkemizde sürekli göç veren diğer illerin suç durumuna yakından bakıldığında ise; Çorum, Erzincan, Sivas ve Elazığ kentlerinde, 2006 yılı içerisinde on bin kişiye düşen suç oranlarının ortalamasının aynı yılın Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu bulgular beraber değerlendirildiğinde,

göçün olup olmaması dışında, göç sürecinin de tetikleyicisi olan ve süreci sırasında ortaya çıkan olumsuz yaşam koşullarının (düşük eğitim, düşük gelir gibi) suç üzerinde etkin olabileceğini ortaya koymaktadır. Göç olgusunun suç oluşumuyla ilişkisinin işsizlik, maddi sıkıntılar ve yanı sıra göçmenin kent yaşamına adapte olamaması üzerinden olduğu da vurgulanmaktadır. Ülkemizde düzenlenen bir araştırmada işsizlik ve göç oranları ile şiddet oranı arasında gözlenen pozitif yönlü ilişkiler de göç sürecinde göçmenin suçlu alt kültürlerle etkileşim kurduğunun birer göstergesi olarak ele alınmıştır (Giray Yakut ve Yorulmaz, 2017).

Belirtilen bulgular doğrultusunda; göç, uyum ve suç üçgeni dâhilinde doğrudan ilişkisel bir çıkarım yapmanın yanı sıra da eksik sonuçlar doğuracağı söylenebilir. Göçmenin düşük eğitim ve gelir düzeyleri, göç alan veya veren şehirlerdeki sosyal ve psikolojik yapı unsurlarının farklılığı, yerel halkın göçmeni kabulü ya da reddi gibi pek çok faktörün karıştırıcı değişken olarak görülebileceği göç sürecinin, suç unsurunun oluşmasında kendi başına bir risk faktörü oluşturmadığı görülmektedir. Daha ziyade göçün; yukarıda belirttiğimiz ve göçmeni suça sürüklenmesine neden olabilecek risk faktörlerinin birden fazlasını içerebilen bir süreç oluşturma potansiyeli nedeniyle suçla dolaylı olarak ilişki olduğunu belirtmek daha doğru olacaktır. Doğrudan veya dolaylı olarak yetişkinlerde suça yönlendirici etkiler oluşturabilen göçle gelen koşulların, suça eğilimi artırma riski çocuklar için de geçerlidir. Çocukların içinde yaşadığı ve geliştiği en temel sosyal çevresi olan aile, çocuğu doğrudan etkileyen bir sistemdir ve göçmen ailedeki çocuk da göç içine dâhil olur. Aile bu önemli değişimde çocuk adına karar verici bir yol belirler. Ülkemizde suç yönelimine etkilerin belirlenmesinin amaçlandığı, göç yaşantısı ve aile içi ilişkileri, ailenin sosyodemografik özelliklerini, şiddet unsurunu, arkadaş ve okul çevresinin özelliklerini ele alan görgül araştırmalar mevcuttur (ör. Avcı, 2008; Erkan ve Erdoğan, 2006; Öter ve Bal, 2005; Seyhan ve Zincir, 2009). Dolayısıyla ailenin göç seçimi ve onun da üstünde yaşamsal koşullar; göçmen çocuğun gelişimsel patikasını belirler.

Hatırlanabileceği gibi göç farklılaşan koşullarda gerçekleşmekte, zorunlu göçe mecbur kalan bireyler oldukça olumsuz yaşam koşulları (savaş, terör, doğal felaket vb.) nedeniyle göç yoluna çıkmaktadır. Zorunlu olarak iç göç ya

da dış göç gerçekleştiren ailelerin çocukları ek maddi kaynak sağlamak adına sokakta çalışabilmekte ve okuldan ve eğitim hayatından kopabilmektedir. Sokakta çalışan çocuk toplum tarafından potansiyel suçlu ya da risk grubunda olarak görülmektedir (Erkan ve Erdoğan, 2006). Bu olumsuz etiket ve algı, sokakta çalıştırılan bu çocuklar sadece gelişimsel düzeylerine uygun olmayan ağır işlerde ve tehlikeli ortamlarda kendilerine yer bulabildikleri sürece devam edecek gibi görünmektedir.

Erkan ve Erdoğan (2006) suça itilmiş çocuklar ile suç geçmişi bulunmayan çocuklar arasındaki sosyodemografik farkları belirtmek ve suça iten sebepleri ortaya çıkarmak amacıyla zorunlu göçün yoğun yaşandığı ve ülkemizde doğunun “Paris” i olarak adlandırılan Diyarbakır ilinde bir çalışma yürütmüştür. Bu amaç doğrultusunda, yaşları on iki ila on altı olan ve yarısı suça itilmiş, diğer yarısı farklı sosyoekonomik düzeylerden gelen ve ilköğretim okullarında okuyan toplam yüz çocuğa ulaşılmış ve Saldırganlık Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma kapsamında eğitim durumu, ailenin göç geçmişi, suça itilmiş çocukların yaş dağılımı da incelenmiştir. Araştırmanın bulguları; suça itilmiş çocukların %90’ının ailesinin Diyarbakır’a son on yıl içinde kırsal kesimden göçmüş olduğunu, ailelere yönelik değerlendirmede ise göç etmiş ailelerin yoksulluk belirttiğini ve sokakta çalışan çocukların saldırganlık eğiliminin diğerlerine kıyasla daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Öter ve Bal (2005) tarafından en çok göç alan illerimizden Antalya’da suça itilmiş yüz çocuğun ailesine dair elde edilen veriler de dikkat çekicidir. Bulgular, anne-babanın düşük eğitim seviyesine sahip olmasının, çocuğun anne-baba ile iletişiminin yetersizliğinin, aile üyelerinin yahut akrabaların suç geçmişinin olmasının, parçalanmış ailenin ve çocuğun aileden ayrı yaşamasının çocuğu suça iten risk faktörleri olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın sunduğu bu bulgular, Acar ve ark.’nın 2015 yılında ulusal literatürü baz alarak aile ve çocuk suçluluğunun ilişkisi üzerine hazırladığı derlemelerinde sundukları bulgularla da örtüşmektedir. Yine destekleyen biçimde, Kayseri ilinde hüküm giymiş 44 çocukla yapılan bir çalışmanın bulguları da ailenin çocuğu disipline etme yöntemlerinin de suç unsurunun oluşumunda rol oynadığını, katılımcıların %93’ünün aile içinde şiddete maruz kaldığını ve % 50’sinin ise cezalandırma amacı ile şiddet gördüğünü ortaya koymaktadır

(Seyhan ve Zincir, 2009). Avcı (2008) tarafından Erzurum E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda bulunan on sekiz yaşın altındaki on sekiz çocuğun gönüllü katılımıyla gerçekleştirilen araştırmanın bulguları ise kurumda yer alan çocukların %77,8'inin ailesinin asgari geçim standartlarının altında yaşadığını göstererek literatüre paralel bir sonuç aktarırken; çocukların %77,8'inin ailede çok sık kavga "olmadığını" belirtmesi, herhangi bir suç işledikleri durumda sadece %16,6'sının ailenin fiziksel şiddetle cezalandırdığını aktarması açısından literatürden farklı bir tablo ortaya koymaktadır . Göçe özel gerçekleştirilen analizde ise suça itilen çocukların ailelerinin %44,5'inin göç geçmişi olduğu bulgulanmıştır. Bu bulgu, suça itilme davranışında bu örneklem için göçün belirgin bir değişken olduğunu ama katkısının şansın altında bir değere sahip olduğunu gösterir. Çocukların suça itilmesinde ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin düşük olması ise belirgin ve güçlü bir etken olarak gözlenir. Bu çıkarımla paralel biçimde, Erkan ve Erdoğan (2008) ise göç ile bağlantılı olarak ortaya çıkan yoksulluğun çocukları suça itiyor olabileceği fikrinden hareketle Erzurum polis kayıtlarını incelediklerinde, hırsızlık nedeniyle kaydı tutulmuş çocukların büyük çoğunluğunun göçmen, yoksul ya da toplumun alt tabakasında yer alan ailelerin yaşadığı gecekondu mahallerinden geldiklerini görmüşlerdir. Araştırma kapsamında yer verilen on sekiz çocuğun bulunduğu örneklem içerisinde en yaygın olarak bulunan suç türü ise hırsızlık olarak kayıtlara geçmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada göç yaşantısının doğası ve ülkemizdeki resmi belirginleştirilmiş, çocukta psiko-sosyal uyum ile ilgili çıktıları ele alınmıştır. Uluslararası literatüre sıkça konu olan dış göç ve Anadolu coğrafyasına özel iç ve dışardan göç yaşantıları ele alınarak; göçmen bireylerin psiko-sosyal uyumu üzerindeki benzer ve farklı etkileri vurgulanmıştır. Göçün özellikle zorunlu olunan koşullarda bireylerin psiko-sosyal uyumunda zorluklar meydana getirdiği ve yanı sıra dayanıklılık için de bir bağlam oluşturduğu fikirleri desteklenmiştir. Göç literatürü; göçmen çocuk ve ergenin yeni topluma uyumunu temelde göçmen ailenin temel yaşamsal koşullarının (özellikle sosyo-ekonomik) ve ebeveyn desteğinin belirlediğine işaret etmektedir.

Ailenin sağladığı psiko-sosyal destek arttıkça çocuğun göç sonrası uyum süreci önemli derecede kolaylaşmaktadır. Bu süreçte ev sahibi kültürün katkısıyla göçmen ailenin sosyo-ekonomik açıdan desteklenmesi veya ev sahibi kültür ile göçmen kültürün uyumunun sağlanması ise çocukta daha iyi düzeyde ve olumlu yöndeki uyumu sağlıyor gibi görünmektedir. Bu toplumsal çerçeveden bakıldığında; göçmenin göçle beraber yaşam koşullarında meydana gelen pozitif veya negatif yöndeki değişimlerin göçmen ve yeni kültür arasındaki uyumun temel belirleyicilerinden biri olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, örneğin ev sahibi toplumun göçmenin çevresel (ekonomik, kültürel kaynaşma, eğitsel vb.) koşullarını iyileştiren müdahaleleri devreye sokması ile göçmen için göç sonrası uyum süreci daha başarılı gerçekleşebilir.

Ev sahibi kültürün göçmene bakış açısı ve ilişkili tutum ve uygulamaları ise çocukta kültürel ve psiko-sosyal uyumu belirleyen diğer unsurdur. Özellikle zorunlu göç ve kırsaldan kente göç sürecini yaşayan aile üyelerinin ev sahibi grubun olumsuz bakış açısıyla karşılaşması ve kent yaşamına hazırlayacak destek sistemlerinden yoksun olması, çocuğun da kentle bütünleşmenin ve kentleşme isteğinin engelleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda yerel halkın göç ve göçmenler hakkında bilinçlendirilmesi ve göçmenlerin beklentilerini kavraması çocuğun psiko-sosyal uyum için en ideal kültürel etkileşim biçimi gibi görünmektedir. Göç sonrası uyum sürecinin karşılaşan her iki kültür için de olumlu olması amacıyla ise, iç ya da dış göç fark etmeksizin tüm paydaşların sürecin başında kültürel etkileşim sürecine dair bilgilendirilmesi, birbirleri ile ilgili beklentilere hazırlanması (ör. yabancı ülkelerden göç eden ailelerin çocuklarına yerel dilin öğretilmesi, yere halka göçmenlerin adetlerinin tanıtılması) ve nüfusun hareketliliğini inceleyen ve aile ile çocuktan sorumlu olan devlet birimlerinin veya sivil toplum inisiyatiflerinin göç paydaşlarına somut desteklerini sağlamada planlı adımlar atması uyumda pozitif yönlü bir değişim sağlayacaktır.

Bu çalışmada çocuğun göçle bağlantılı psiko-sosyal uyumu üzerine ortaya konan en temel fikir; sıklıkla çocukta odaklanılan psikolojik hasarlanma yerine farklı ve pozitif bir bakış açısıyla psikolojik sağlamlığın ele alınmasının gerekliliğidir. Paralel biçimde psikolojik sorunlarla ilgilenen literatürde göçmenliğin, göçmeni mevcut göç koşuluna bağlı biçimde tanımlayan bir

bireysel kimlik etiketi olarak kullanması da dikkat çekicidir. Oysaki göçmenler göçmen etiketinin ötesinde bir özgeçmişe sahip; pek çok farklı ve güçlü özelliği olan bireylerdir. Bu bireyleri sadece göçmen kimlikleri ile düşünmek; göçe dair uyumu eksik ele almamıza neden olabilir. Kaldı ki uyum tek başına göçmenin sorumluluğunda bir süreç değildir, çevrenin katkısıyla şekillenen bir üründür.

Psikolojik sağlamlığı Türkiye’de göç olgusu çerçevesinde ele alan görgül araştırmaların artması, göçmenlerin uyum sürecinin tüm yönleriyle anlaşılmasını ve uyum sürecine yardımcı olunabilmesi adına daha net ve yerel veriler elde edilmesini sağlayacaktır. Öte yandan göç ve suçun birlikte incelendiği çalışmalarda yoksulluğun da doğal bir değişken olarak belirmesi; doğrudan göç ve suç arasında kurgulanan nedensel bir ilişkiye temkinli yaklaşılması gerektiğini düşündürmektedir. Göç deneyimine sahip çocuklar arasında uyum sorunu yaşayan ve suçlu gruplarla karşılaşanlar olduğu kadar başarılı bir şekilde uyum sağlayanlar da vardır. Göçün olumsuz yönlerine rağmen psikolojik sağlamlık sergileyen çocuklar için hangi unsurların koruyucu olduğuna (okul, aile ya da alternatif uğraşlar kazanma gibi) dair bilimsel bilginin edinilmesi benzer biçimde alana katkı sunacaktır.

Son olarak, temelde göçmen ve ev sahibi kültürün üyeleri gözünden anlamlandırılan göç olgusunun ilerleyen yıllarda, göç ile terk edilen yerleşimde kalmayı sürdüren diğer kişilerin (eşler, akrabalar, komşular, arkadaşlar, birinci kuşaklar ve hatta çocuklar) gözünden nasıl kavrandığının ve göçün psikolojik dünyalarındaki yerinin araştırılması da önerilebilir. Göç sürecine aktif veya pasif olarak katılan tüm müdahil birey ve grupların kavrayışından göçü anlamamız, eski ve yeni yakın sosyal ilişkilerin ve toplumsal/sosyal grupların etkileşimleri üzerinden göç sürecinin bağlamsal ve hatta zamansal görüntüsündeki hali hazırdaki eksikleri tamamlayabilir.

Kaynakça

- Acar, G., Demir, A., Görmez, D. ve Keser, İ. (2015). Aile ve Çocuk Suçluluğu İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 651-656.
- Ahearn, F.Ç., Loughry, M. ve Ager, A.Ç. (1999) The Experience of Refugee Children. A. Ager (Ed.) *Refugees: Perspectives on the Experience of Forced Migration* içinde (ss. 215-236). London: Pinter.
- Aker, T., Ayata, B., Özeren, M., Buran, B. ve Bay, A. (2002). Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3(2), 97-103.
- Aksel, Ş., Gün, Z., Irmak, T.Y. ve Çengelci, B. (2007). Migration and Psychological Status Of Adolescents in Turkey. *Adolescence*, 42(167), 589-602.
- Apak, H. (2014). Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği. *Mukaddime*, 5(2), 53-70.
- Ataca, B. ve Berry, J.W. (2002). Psychological, Sociocultural, and Marital Adaptation of Turkish Immigrant Couples in Canada. *International Journal of Psychology*, 37(1), 13-26.
- Avcı, M. (2008). Tutuklu Çocuklar Üzerine Bir Araştırma: Çocukların Suça Yönelmesinde Etkili Olan Toplumsal Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 49-73.
- Aydın, C. (2017). Göçmenlerin Karşılaştıkları Ve Neden Oldukları Bazı Psikolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Analiz. *IBAD*, 305-316.
- Balcıoğlu, İ. ve Samuk, F. (2002). Göç ve Ruh Sağlığımız. İ. Balcıoğlu (Ed.). *Medikal ve Psikososyal Açından Göç Olgusu* içinde (s.40). İstanbul: Alfabe Basım Yayın.
- Bayraklı, C. (2007). *Dış Göçün Sosyo-ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Berry, J. W. (2006). Contexts of Acculturation. D. L. Sam ve J. W. Berry (Ed.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* içinde (ss. 97-112). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Berry, J. W., Kim, U., Minde, T. ve Mok, D. (1987). Comparative Studies of Acculturative Stress. *International Migration Review*, 21(3), 491-511.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. ve Vedder, P. E. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: an International Review*, 55(3), 303-332.
- Berry, J. W. ve Rinehart, M. A. (2003). A Legacy of Forced Migration: The Removal of the Miami Tribe in 1846. *International Journal of Population Geography*, 9, 93-118.
- Bugay, A., Karakedi, G. ve Erdur Baker, Ö. (2016). Zorunlu Göç ve Mülteci Psikolojisi. Ö. Erdur Baker ve T. Doğan (Ed.), *Kriz Danışmanlığı* (1. Baskı) içinde (s.361-398). Ankara: Pegem Akademi.
- Cockram, D.M., Drummond, P.D. ve Lee, C.W. (2010). Role and Treatment of Early Maladaptive Schemas in Vietnam Veterans with PTSD. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 17, 165-182.
- Dervişoğlu Akpınar, H. ve Öztürk, A. (hazırlanıyor). İç Göç Deneyimleyen Kadınlarla Dayanıklılık: Komşulardan, Arkadaşlardan ve Eşten Algılanan Desteğin Etkileri.
- Duru, E. ve Poyrazlı, Ş. (2007). Personality Dimensions, Psychosocial-Demographic Variables, and English Language Competency in Predicting Level of Acculturative Stress Among Turkish International Students. *International Journal of Stress Management*, 14(1), 99-110.
- Erkan, R. ve Erdoğan, M. Y. (2006). Göç ve Çocuk Suçluluğu. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3(9), 79-90.
- Gönültaş, M.B. ve Kelebek, G. (2017). Metropollerde Önemli Bir Realite: Göç, Çocuk Suçluluğu ve Sosyal Hizmet Odağında Öneriler. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 142-155.
- Graber, J.A. ve Sontag, L. M. (2009). Internalizing problems during adolescence. R. M. Lerner ve L. Steinberg (Ed.), içinde *Handbook of adolescent psychology* (3. Baskı). New York: Wiley.
- Gün, Z. ve Bayraktar, F. (2008). Türkiye'de İç Göçün Ergenlerin Uyumundaki Rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(2), 167-176.

- Güngör, D. (2007). The Interplay Between Values, Acculturation and Adaptation: a Study On Turkish-Belgian Adolescents. *International Journal of Psychology*, 42(6), 380-392.
- Hagen-Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A review of the theretical literature. <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/28197/1/2008WP002>. Munich Personal ReREc Archive. (Erişim tarihi: 27.10.2018).
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydıngün, İ. (1998). Türkiye’de İç Göç ve İç Göçün İşçi Hareketine Etkisi. *Türkiye’de İç Göç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı*, 206-244.
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik Sağlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 129-142.
- Karasu, M.A. (2008). Türkiye’de Kentleşme Dinamiklerinin Suça Etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(4), 255-281.
- Kılınç, F. , Karayel, F. ve Koyuncu, M. (2018). Türk ve Suriyeli Çocukların Göç Kavramına İlişkin Metaforlarının Belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 37-54. DOI: 10.21560/spcd.v18i39974.441670
- Kurşunlugil, İ. (2010). Türkiye’ye Yaldızlı Göç: İstanbul’da Yaşayan Avrupa Vatandaşları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(1).
- Kümbül Güler, B., Özsoy Özmen, A. ve Saripek, D. (2015). İç Göç ve Kent ile Bütünleşme: Kocaeli İli Alan Araştırması. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), 37-69
- Mercan Uzun, E. ve Bütün, E. (2016). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-81.
- Motti-Stefanidi, F., Berry, J. W., Chryssochoou, X., Sam, D. L., & Phinney, J. S. (2012). Positive youth adaptation in context. Developmental, acculturation and social psychological perspectives. In A. S. Masten, K. Liebkind, & D. J. Hernandez (Eds.), *Realizing the potential of immigrant youth* (pp. 117–158). New York, NY: Cambridge University Press.
- Okray, Z. (2017). Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Göç: Bir Olgu Sunumu. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 1(1), 51-58.

- Ömeroğlu, E., Kandır, A. ve Leah, D. A. (2011). The Social Adaptation and Skills Of Migrant Children Attending Primary School in Turkey. L. D. Adams, A. Kirova (Ed.), *Global Migration and Education: Schools, Children and Families* (2. Baskı) içinde (ss. 293-306). Taylor & Francis Group: New York.
- Öter, A. ve Bal, H. (2005). *Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özer, İ (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Öztürk, M. ve Altuntepe, N. (2008). Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Alanlarına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması. *Journal of Yasar University*, 3(11), 1587-1625.
- Ployhart, R. E. ve Bliese, P. D. (2006). Individual Adaptability (I-ADAPT) Theory: Conceptualizing the Antecedents, Consequences and Measurement of Individual Differences in Adaptability. C.S. Burke, L.G. Pierce ve E. Salas (Ed.), *Understanding Adaptability: A Prerequisite for Effective Performance within Complex Environments* içinde (s. 3-39). Emerald Group Publishing Limited.
- Pernice, R. ve Brook, J. (1994). Relationship of Migrant Status (refugee or immigrant) to Mental Health. *International Journal of Social Psychiatry*, 40, 177-188.
- Polat Uluocak, G. (2009). İç Göç Yaşamış ve Yaşamamış Çocukların Okulda Uyumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 35-44.
- Saygın, S. ve Hasta, D. (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(3), 302-323.
- Samarasinghe, K. ve Arvidsson, B. (2002). It is a Different War to Fight Here in Sweden the Impact of Involuntary Migration on the Health of Refugee Families in Transition. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 16(3), 292-301.
- Schachner, M. K. (2017). From Equality and Inclusion To Cultural Pluralism- Evolution and Effects Of Cultural Diversity Perspectives İn Schools. *European Journal of Developmental Psychology*, DOI: 10.1080/17405629.2017.1326378
- Seyhan, D. ve Zincir, H. (2009). Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Benlik Saygısı Düzeyleri ile Aile Özelliklerinin İncelenmesi ve aralarındaki Korelasyonun Belirlenmesi. *Aile ve Toplum*, 5(9), 7-24.

- Sır, A., Bayram, Y. ve Özkan, M. (1998). Zoraki İç Göçün Ruh Sağlığına Etkileri Üzerine Bir Ön Çalışma. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 1(2), 83-88.
- Sipahioğlu, Ö. (2008). *Farklı Risk Gruplarındaki Ergenlerin Psikolojik Sağlıklarının İncelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sorhun, E. (2011). Economic and Social Motivation-Based Im/migration Modeling: The Case of Turkey. *Review of Development Economics*, 15(2), 356-369.
- Şahin C. (2001). Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 57-67.
- Şahin Demirkapı, E. (2013). *Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme ve Kimlik Gelişimine Etkisi ve Bunların Psikopatolojilerle İlişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Şeker, D. ve Uçan, G. (2016). Göç Sürecinde Kadın. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 199-214.
- Şevik, A. E., Özcan, H., ve Uysal, E. (2012). İntihar Girişimlerinin İncelenmesi: Risk Faktörleri ve Takip. *Klinik Psikiyatri*, 15(4), 218-25.
- Tuzcu, A. ve Bademli, K. (2014). Göçün psikososyal boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(1), 56-66.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Göç İstatistikleri-Dönemi 2017. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067 (Erişim Tarihi: 20.05.2018).
- Westermeyer, J., Bouafuely, M., Neider J ve ark. (1989) Somatization Among Refugees: An Epidemiologic Study. *Psychosomatics*, 30,34-43.
- Williams, C. L. Ve Berry, J. W. (1991). Primary prevention of acculturative stress among refugees: Application of psychological theory and practice. *American Psychologist*, 46(6), 632-641.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık: Ankara.
- YanYana Projesi (2018). <https://m.mynet.com/suriyeli-multeci-cocuklar-icin-psikososyal-destek-projesi-110104417134>. Birey İnsan ve Ruh Sağlığında İZ Derneği. (Erişim Tarihi: 30.09.2018).

Yıldız Aslan, S. ve Öztürk, A. (*hazırlanıyor*). Kültürel Sosyalleşirmenin Göçmen Ergenin Arkadaşlık İlişkilerine Etkileri.

Yorulmaz, Ö. ve Giray Yakut, S. (2017). Türkiye’de Suç Oranını Etkileyen Sosyoekonomik Faktörlerin İncelenmesi: Path Analizine Dayanlı Yaklaşım. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(1), 307-322.